

PŘEDMLÚVA

Jazyk není pouhý soubor výrazových prostředků, nýbrž vnitřně skloubená soustava, celost, struktura, v které vládne pevný řád. Jednotlivé výrazové prostředky jsou na sobě závislé, vzájemně se doplňují, mají své ustálené místo mezi prostředky ostatními, přísluší jim určitý úkon v rámci obecného úkonu jazyka, být nástrojem myšlení a dorozumívání.

František Trávniček: Úvod do českého jazyka, Praha 1952.

Rozvoj jazykovědy vede zákonitě k její specializaci. Už od počátku vědeckého zkoumání jazyka se jako významné odvětví jazykovědy uplatňuje dialektologie, v několika posledních desetiletích odvíjí se z jazykovědy teorie spisovného jazyka a obě nauky se nadto obohacují nověji o badatelsky plodné přístupy sociolingvistické. Jakkoli je tento specializační proces pochopitelný, přece jen hrozí jisté nebezpečí, že každá z uvedených nauk vyloží situaci při komunikačním aktu poněkud jednostranně, toliko ze svého hlediska, nebo se spokojí s charakteristikami takového komunikačního aktu jako výrazově „smíšeného“, „nevýhradního“ ap.

Vztahu mezi vyjadřováním spisovným a nespisovným, jinak řečeno teritoriální diferenciací a sociální stratifikací národního jazyka, nejčastěji ve vztahu ke komunikačnímu aktu, je věnován náš soubor studií. Vychází sice spíše z vyjadřování živelného, nemodelového — jak je to ostatně dáno autorovou základní badatelskou orientací — zároveň však důsledně sleduje i podíl vyjadřování spisovného, nástroje hmotné a duchovní kultury našeho národního společenství. Má tedy být skromným příspěvkem k vystižení české jazykové situace na konci dvacátého století.

Název našeho souboru statí je vyhraněn v protikladu. Nicméně obsahem souboru je analýza živého zápolení mezi útvary národního jazyka v jazykových projevech lidí naší doby, stálé interference jazykových prostředků. Ničemu by neprospělo polemizovat s koncepcí ryzích jazykových útvarů, kterou jazykověda tak svědomitě vypracovala: ty ostatně jednak existují v akribické ideální abstrakci, jednak se ve specifických druzích promluv za specifických promluvových okolností nepochybně uplatňují. Přece však se v převážné většině komunikačních aktů obráží složitost dnešního společenského života, výroby i poznávání přírody a člověka: tato složitost vyvolává ne tak překvapivé změny v jazykové struktuře, jako spíše trvalý neklid v komunikačních normách a vyjadřovacích modelech z hlediska jejich žádoucí výrazové náplně, neklid v podstatě obohacující vyjadřování oficiální, běžné i umělecké.

Je soustavně vyvoláván také některými sociálními tendencemi naší doby. Například dějiště sociálních procesů se rozšiřuje a postupně zahrnuje celou společenskou základnu a nadstavbu nejprve jedné národní společnosti a posléze i soustavy národů a států, která se řídí jednotným principem výstavby politického a ekonomického zřízení. Z této skutečnosti vyplývají jednoznačně též integrační tendence ve vývoji jazyků, zdůrazňování sjednocovací a prestižní funkce spisovného (kulturního) jazyka pro společnost, nezbytnost jistého plánování jazykového vývoje, hledání řádu v jazykovém vývoji zajisté jen zdánlivě chaotickém, vpravdě však složitém a funkčně časově i místně rozdílném. Nicméně zcela protikladně k tomu projevují se dosti markantně tendence k preferování společenských mikrostruktur, malých společenství v oblasti běžné denní interakce mezi lidmi. To zase má za následek podporu vyjadřování neoficiálního, neoficiálního, intimního — tedy v zásadě nespisovného, mají-li být požadované kvality bezprostřednosti, improvizovanosti, zaměřenosti na prostý kontakt mezi lidmi manifestovány jasně a zřetelně. Sdělovací prostředky společnosti vždy byly oprávněně považovány za oficiální hlas společnosti a zajisté vždy nástroje propagandy zůstanou. Jenže část činnosti agitační a uvědomovací se zde děje prostřednictvím diskusí, debat v menších kolektivech, interview a reportážích s pracovníky v jejich pracovním prostředí a právě způsob vyjadřování má prokázat náhodnost, nepřipravenost, tedy i upřímnost ap. projevu, řeč mezi dvěma, třemi . . . , třebaže posluchačů nebo diváků budou možná statisíce. Z jazykové situace takto zde shrnuté měl zákonitě vyplývat postulát zkoumat ji se zřením jak k vyjadřování pomíněnému vyššími záměry komunikačními, tak i k vyjadřování živelnému — ať už podmíněnému jistým záměrem komunikačním (např. „lidovostí“), specifickým faktorem promluvovým (např. potřebou bezprostřednosti), nebo naopak volností stylizace v horu mezi rovnými.

Některé stati našeho souboru byly porůznu publikovány, jsou však vesměs z různých důvodů už stěží dostupné. Nadto věřím, že teprve v širších souvislostech určité syntézy zhodnotí se jejich smysl. Celkové autorovo pojetí obráží se také v předchozích publikacích *Aspekty dialektu*, Brno 1971, a v popularizační *Knížce o češtině*, Praha 1974.

V jádru ovšem není sledovaná tematika zajisté nová. Je vlastně jen nemnoho jazykovědců, kteří by se byli zevrubněji nebo aspoň na okraji nevyjádřili k vývoji národního jazyka ve své době — známa je např. obvyklá skepse k soudobému stavu jazykové kultury. Jeví se tedy velice obtížné — i při vší skromnosti — vracet se důsledně ke všem dříve vysloveným názorům, zejména v případě syntetizujících tezí, definic a klasifikací, které byly mezitím obecněji přijaty za platné. Chtěl bych zde vyjádřit svůj trvalý dík alespoň těm nejzasloužilejším a jmenovitě těm z nich, kteří nás už opustili: prof. Adolfu Kellnerovi, akad. Františku Trávníčkovi, akad. Bohuslavu Havránkovi, čl. koresp. ČSAV Jaromíru Běličovi a prof. Arnoštu Lamprechtovi.